

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

BÜTÜN YÖNLERİYLE
YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

16. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE EFSANEVİ BİR YAHUDİ: YASEF NASİ

Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU*

Farklı din, mezhep ve milletleri bünyesinde barındırmış olan Osmanlı Devletinde dönem dönem Sarayda ve devlet yönetiminde çeşitli etnik ve dini unsurların etkisinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devletinin bazı dönemlerinde Yahudi nüfuzunu vurgulayanlar, Yahudiler ve Yahudilerin faaliyetlerine müsaade eden devlet yöneticileri hakkında suçlamalarda bulunanlar bile olmuştur.

Osmanlı Devleti uzun yıllar dünyanın en güçlü devleti olarak geniş toprakları içinde farklı kültür ve inanç sahibi toplulukları bünyesinde barındırmıştır. Bu yüzden diğer gayrimüslim unsurlar gibi Yahudilerin de Osmanlı Sarayında az veya çok etkili oldukları dönemlerden söz edilebilir. Osmanlı Devletine yoğun Yahudi göçünün akabinde yani 16. Yüzyılda bu etki, bariz bir şekilde kaynaklara yansımıştır. 16. Yüzyıl, bazı tarihçiler tarafından Osmanlı Yahudilerinin "altın yüzyılı" olarak nitelendirilir. Yahudiler bu yüzyılda; yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde oluşan ortam sayesinde kendilerine özgü kurumlara bile sahip olma imkânına kavuştular. Yahudiliği öğretmek için Talmud-Tora okulları açtılar, Yahudi literatürüne ait eserleri derlediler, bunlar üzerine çalışmalar yaptılar. 16. Yüzyılın ünlü din bilgini Yasef Karo'nun derlediği Şulhan Aruh Yahudi kanunlarının toplandığı o dönemde olduğu gibi günümüzde de değerli sayılan önemli bir eserdir.

Avrupa'dan kovulan ve Osmanlı Devletine sığınan Yahudilerin önceden Osmanlı Devletinde yaşayan Yahudi cemaatlerine yapmış oldukları taze kan tesiri Yahudilerin 16. yüzyılda bu devlette önemli ölçüde güçlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Avrupa'da farklı inanca sahip oldukları için dışlanan ve baskı

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

altında tutulan Yahudilerden bazıları bu durumu aşabilmek için inançlarını gizleme yönünü seçmişlerdir. Böylece yeni fırsatlara da sahip olan Yahudiler Avrupa'da önemli mevkilere gelmişler, büyük servetler edinmişler, devletlerarası ilişkilerin dinamiklerini öğrenmişlerdir. Ancak, Engizisyon mahkemelerinin sıkı takibatı, bu durumun sürekliliğini ortadan kaldırmıştır. Hıristiyan kisvesi altında Yahudi inancına göre yaşarken deşifre olanlar yeni sığınak olarak Osmanlı Devletine müracaat etmişler ve hüsn-ü kabul görmüşlerdir.

Bu tebliğde Osmanlı Sarayındaki Yahudi etkisi Yahudiler arasında en çok iz bırakanlardan birisi olan Yasef Nasi'nin faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Yasef Nasi, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim ile yakın münasebetleri olan, Osmanlı Devleti adına hayati kararların alınmasında etkisi olduğu iddia edilen bir Yahudidir. O, Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturan Kıbrıs'ın fethi konusunda Padişaha telkinde bulunmuştur. Yasef Nasi, 16. Yüzyıl gibi erken bir dönemde Yahudilere "devlet" kurmak için yurt temin etme teşebbüsü nedeniyle Siyasi Siyonizmin öncüsü sayılmaktadır.

Tebliğde genel olarak Yahudilerin Osmanlı Devletindeki varlıklarının tarihinden ve toplumsal durumundan bahsedildikten sonra Yasef Nasi'nin faaliyetleri ele alınacak bu çerçevede Osmanlı Sarayında hangi anlamda Yahudi nüfuzundan bahsedilebileceği tartışılacaktır.

Osmanlı Yahudilerininin toplumsal fonksiyonları aynı zamanda devletin farklılıkları kendi mekanizması içinde nasıl uyumlu hale getirdiği veya farklılıklara göre istikametini bozmadan kendisini nasıl şekillendirdiğini de ortaya koyacaktır. Çünkü Yahudiler, toprak işletmesi hariç Osmanlı Devletinde toplumsal hayatın her alanında etkin olmuşlardır. Bazı sektörler dönem dönem neredeyse tamamen Yahudilerin eline bırakılmıştır. Dokumacılık konusunda Yahudiler etkin bir rol icra etmişlerdir. Hatta belirli dönemlerde Yeniçerilerin giydiği kıyafetin dikildiği kumaşı ürettikleri için Selanik ve çevresinde Yahudiler ihtiyaçları olan yünü tedarik etmedikçe kimse yün satın alamamıştır. Bu konuda Divan-ı Humayun'da kararlar alınmıştır.

Osmanlı Devletinde yaşayan Yahudiler tek tür bir kültüre sahip değillerdi. Türkler, Anadolu'ya gelmelerinin hemen akabinde Yahudilerle karşılaşmıştı. Çünkü 16. yüzyıla ait kaynaklarda Amasya, Tokat gibi orta Anadolu'nun

kuzeyinde bulunan şehirlerde bile Yahudi varlığından bahsedilmektedir. Bursa fethedildiğinde orada bulunan Yahudilerin kalmalarına izin verildiği gibi savaş esnasında başka yerlere gitmiş olanlara da boşalan şehri canlandırmak üzere Orhan Bey tarafından davet çıkarıldığı bilinmektedir. Bu davet sadece Yahudiler için değildir ancak farklı dinden olmalarına rağmen Yahudiler de bu davete muhataptır.

Bursa'nın fethinden sonra Şam Yahudileri ve Bizans'ın egemenliğinde olan başka yerlerdeki Yahudiler Bursa'ya gelerek yerleşmişlerdir. Ülkelerinde yaşayan insanların veya geldiklerinde yararlı olacaklarına inandıkları insanların inançlarının farklı olması Osmanlı padişahlarını rahatsız etmemiştir. Bilakis inançlarının gereğini yerine getirmeleri konusunda onlara yardımcı olmuşlardır. Nitekim Orhan Bey Bursa fethedilince Bursa'da Yahudi nüfusunun çoğalmasıyla ihtiyaç haline geldiği için yeni bir sinagog yapılmasına izin vermiştir. Etz Hayim adındaki bu sinagog Yahudilerin Anadolu'daki en eski sinagoglarından biridir ve bugün hala ayaktadır.

Orhan Bey ile Anadolu'da rahat bir ortama kavuşan Yahudiler Trakya'nın da Osmanlı Devletinin egemenliği altına alınmasıyla fetihleri memnuniyetle karşılamışlardır. Sultan Murat Edirne'yi fethettiğinde orada fakirlik içinde yaşayan bir Yahudi cemaati ile karşılaşmıştır. Orada yaşayan Yahudiler Yunanca konuşuyorlardı. Bu yüzden Edirne Yahudileri Türk dilini öğrenebilmek için Bursa'da yaşayan dindaşlarından yardım istemişlerdir.

Osmanlı Devletinin fethettiği yerlerde yaşayan gayrimüslimlere hoşgörülü davranması özellikle Yahudiler açısından bu devleti o dönemde bir sığınma alanı haline getirmişti. Hıristiyanlar tarafından tarih boyunca aşağılanmış ve dışlanmış olan Yahudiler Sofya, Niş, Larissa gibi şehirleri terk ederek Türklerin eline geçmiş olan Varna, Ruscuk gibi Balkan şehirlerine göç etmişlerdir. Hatta Edirne'de bir Yeşiva kurulmuştur. Bu okul sadece Osmanlı Yahudilerine hizmet etmekle kalmamış Polonya, Macaristan ve Rusya'dan gelen Yahudi öğrencilere de hizmet vermiştir.

II. Murat döneminde (1421-1451) Yahudiler Osmanlı toplumsal hayatında daha çok görülmeye başlamıştır. Kaynaklara göre Sultan II. Murat İshak Paşa adlı doktoru saraya alarak ona "hekimbaşı" payesi vermiştir. Hatta ona

bir ferman vererek onun ailesinin ve neslinden geleceklerin her türlü vergiden muaf olmalarını sağlamıştır.

Bu dönemle ilgili Yahudi kaynaklarının verdiği bir başka bilgi ise Sultan II. Murat'ın gayrimüslimlerden oluşan Gureba adı altında bir bölük meydana getirdiğidir.¹ Kaynakta; bu bölük içinde Yahudilerin diğer gayrimüslimler arasında yiğitlikleri ile temayüz ettikleri belirtilmektedir.²

Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin devlet sistematiği içinde tam olarak görülmesi Fatih döneminde başlar. Fatih Sultan Mehmet, ülkesinin yapısını göz önüne alarak müslim-gayrimüslim tebasının tamamını kapsayan bir sistem oluşturmuştur. Sonradan millet sistemi de denen bu sisteme göre devlet içinde inanç grupları kendi iç işlerinde gelenek ve şeriatlarına göre bir düzenlemeye tabi tutulmuştur.

Hıristiyan olmalarına rağmen Ermeniler Monofizit (İsa'da tek tabiatın bulunduğu sadece İlahi tabiat bulunduğu inancı) inançlarından dolayı yani Rum Ortodoks kilisesinin inançlarına farklı bir itikada sahip oldukları için Rum Ortodoks Kilisesine bağlanmadı. Çünkü Rum Ortodoks Kilisesi ve onu destekleyen Roma idarecileri tarih boyunca Monofizitlere (Ermeniler, Süryaniler, Kıptiler) hep zulmetmişlerdi. Onları sapkın saydıkları için inançlarını değiştirmeye zorluyorlardı. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmet onları Rum Ortodoks kilisesinin insafına bırakmak yerine, İstanbul Ermeni Patrikhanesini kurdurdu. Bursa'dan Hovakim adında Ermeni bir rahibi getirerek patrikhane-nin başına geçirdi ve Ermenileri kendi iç işlerinde serbest bıraktı. Daha sonra da Monofizit inanca sahip olan Süryani ve Kıptilerin işleri de bu Patrikhane aracılığıyla görüldü.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Bizans döneminde hahambaşı olan Moşe Kapsali'yi yine Yahudilerin hahambaşısı olarak kabul etti. O da daha önceki padişahlar gibi fetihten sonra İstanbul'a geleceklere yolu kapatmadı ve inanç farkı göstermeden bu şehre gelip yerleşmek isteyenleri ülkesine kabul etti. Safed'den gelen Yahudileri ve Mora'yı fethedince de oradan gelenleri Hasköy'e yerleştirdi.

1 M. Franko, Essai Sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman Depuis des Originés Jusqu'au Nos Jours, Librairie A. Durlacher, Paris 1897; s. 31.

2 Moshe Sevilla Sharon, Türkiye Yahudileri, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, 34.

Fatih döneminden itibaren özellikle Avrupa ülkelerinde artan baskılar ve Engizisyon mahkemelerinin takibatları sonucunda Yahudiler Osmanlı Devletine sığınmaya başlamışlar ve bu süreç uzun yıllar Yahudi göçleri devam etmiştir. 1492 tarihi, sembolik bir tarihtir. Yahudilerin İspanya'dan kesin olarak kovulmalarının tarihidir. O tarihte de ondan önce ve sonra da Osmanlı Devletine sadece İspanya'dan değil Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Yahudi göçü olmuş ve Omsalı Devleti tarafından hüsn-ü kabul görmüştür.

Yasef Nasi de Yahudi olduğu için Avrupa'da baskı altında olan ve Osmanlı Devletine sığınan Yahudilerdendir. O da Avrupa'da Hıristiyan görünümü altında Yahudiliğini devam ettiren bir aileye mensuptur. Osmanlı Devletine göç etmeden önce Hıristiyan gibi yaşamış, Yahudiliğini gizlemiştir.

Yasef Nasi, Avrupa'da baskı gördüğü için Avrupa ülkelerine kızgınlık hisseden birisidir. Bununla beraber o, hem ticari çıkarlarını korumak hem de kendisi gibi Avrupa ülkelerinde zulüm gören veya gizli Yahudilik yaşayanları korumak amacıyla oralara ilgisini devam ettirdi.

Yasef Nasi'yi ve Yahudilerin Saraydaki rollerini anlayabilmek için o dönem Yahudilerinin geldikleri yer olan Avrupa'daki durumlarını ve geliş şartlarını da bilmek gerekir. Yasef Nasi Portekiz menşeli meşhur bir aileye mensuptur ve uzun müddet Hıristiyan kimliği ile yaşamıştır. Yahudi dinine mensup olması Osmanlı Devletine göçüyle mümkün olmuştur. Onun Hıristiyan kisvesi altında yaşaması dönemin şartları nedeniyledir. O şartlar da uzun bir zaman diliminin sonucudur. İspanya'da başlayan Yahudi ve Müslümanları tamamen kazıma, yok etme çalışmaları esnasında Yahudiliğini gizleyerek toplumda yerini koruma amacını taşıyanlardan biridir Yasef Nasi.

Yasef Nasi Portekiz'de Hıristiyanlık maskesi altında gizlice Yahudiliklerini devam ettiren (Marran) ailelerden olan ünlü Mendes ailesine mensuptur. Yasef Nasi'nin asıl adı Juan Miguez'dir. Aileden zengin olan Yasef Nasi, Portekiz'de gizli yaşamın zorlaşmasıyla önce Ankona'ya göç eder, oradan da Venedik'e gider. O dönemde Yahudilerle ilgili nefretin boyutlarını görerek Avrupa'nın her tarafında Hıristiyanlık maskesi altında olan Yahudiler için Venedik'ten bir ada tahsis edilmesini ister. Ancak bu isteği Venedik Senatosu tarafından kabul edilmez.

Yasef Nasi, 1554'te İstanbul'a göç eder. Burada Yahudiliğe geçerek Juan Miguez adını bırakır ve Yasef Nasi adını alır. Halasının kızı olan Reyna ile evlenerek zenginliğine zenginlik katar.³ Hemen devlet adamlarıyla ilişkiye geçer. Yasef Nasi'nin Kanuni ile irtibatını kurmasında Sadrazan Makbul İbrahim Paşa ve Hürrem Sultan'ın etkili olduğu rivayet edilir.⁴

Yasef Nasi, Osmanlı Devletinde de kısa zamanda ticari işlerini genişletmiş, Girit'ten alınıp Eflak ve Boğdan'da satılan şarap ticaretini tamamen inhisarına almıştır. Uzunçarşılı onun; halası Dona Grasia ile birlikte bankacılık sistemine benzer bir müessese oluşturarak Flemenk sahillerinden İstanbul'a kadar ticaret şehirlerinde büyük bir itibar kazandığını ve bu müessesenin kredisıyla devletin birçok mukataasını iltizama aldığını kaydeder.⁵

Yasef Nasi, Osmanlı Devletine göç etmesine rağmen Avrupa ile ilgisini hiç kesmez. Engizisyoncu Caraffa'nın IV. Paul unvanıyla Papalık makamına oturmasıyla başlayan ve ondan sonra devam eden Yahudilere baskı ve şiddetin artırılması politikaları karşısında Avrupa'daki Yahudilere yardım etmeye çalışır. Onları kurtarmak için Kanuni'den ferman almayı başarır. Bu ferman vasıtasıyla hapse atılan Yahudilerden Osmanlı tabiyetinde olanları kurtarır ancak diğerlerinin ateşe atılmalarını engelleyemez.

Yasef Nasi'nin kendine güveni bu olaydan sonra takındığı tutumda ortaya çıkmaktadır. O, Papalığı cezalandırmak için Adriyatik kıyılarında yer alan ve önemli bir ticaret merkezi olan Ankona şehrine ticari boykot uygulamak istemiştir. Osmanlı Yahudilerinin bir kısmının boykot kararına uymaması yüzünden boykot amacına ulaşamamıştır. Bununla beraber Kanuni Sultan Süleyman'dan Avrupa'daki Yahudileri korumak için ferman alabilmesi ve liman boykot etmeye teşebbüs edebilmesi Yasef Nasi'nin nüfuzunu göstermektedir. Onun bu itibarı Osmanlı belgelerine de yansımıştır. Ondan "Frenk beg oğlu" diye söz edilmiştir.⁶

3 Lamartine, Histoire de la Turquie, Paris, 1854, V/35.

4 Necibe Sevgen, "Nasıl Sömürüldük? Sarraflar", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul 1969, S.14, s. 67.

5 Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, TTK yayınevi, Ankara 1964, II/690-691.

6 Ahmet Hikmet Eroğlu, Osmanlı Devletinde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar), Alpe-ren Yayınları, Ankara 2000, 138-139.

Yasef Nasi Saray'daki etkisini II. Selim döneminde daha çok gösterdi. II. Selim ile Kütahya'da bulunduğu sırada tanışmıştı. Kanuni Sultan Süleyman, Kütahya'da bulunan oğlu Şehzade Selim'e Yasef Nasi aracılığıyla para ve cevahir göndermişti. Yasef Nasi Şehzade Selim ile olan bu irtibatını daha sonra da devam ettirdi, onun da itimadını kazandı. II. Selim tahta çıkınca Nakşe adalarını Yasef Nasi'ye iltizama verdi. Bu olaydan sonra Yasef Nasi de Nakşe Dükü unvanını kullanmaya başladı. Nasi Padişah nezdindeki itibarını kullanarak adalarda istediği gibi hüküm sürdü. Hatta yerleştirdiği düzenin bozulmaması için oraya yerleşmeye çalışan Müslüman ahaliyi engellemek amacıyla Divan-ı Humayun'dan karar bile aldırdı.⁷ Bununla beraber Osmanlı belgelerinde "Nakşe adası dükünün voyvoda naspettiği Françesko nam zımmı" olarak anılan Nasi'nin adalardaki vekilinin ahaliye yaptığı zulmün önlenmesine dair de belgeler vardır.⁸

Yasef Nasi'nin, Osmanlı Devletine göç etmeden önce Avrupa'da ciddi bir ticareti vardı. En üst düzeyde irtibatlara sahipti. Devlet yöneticileriyle alacak verecek meseleleri bile mevcuttu. Türkiye'ye göç ettikten sonra da oradaki alacaklarından vazgeçmedi. Fransa'dan alacağını tahsil edemeyince 1569'da II. Selim'e çıkarttığı bir fermana istinaden Antakya'da bulunan Fransız gemilerine el koymaya kalkıştı. Ancak bu davranışının önemli sonuçları olacaktı. Bu yüzden Divan-ı Humayun'dan Mısır Beylerbeyine hitaben yazılan bir hükümle Nasi'nin Fransa'dan alacağının, gümrük ve iskelelere zarar vermeden her gemiden belirli bir miktar alınarak peyderpey tahsil edilmesi emredilmiştir.

Yasef Nasi'nin Fransız gemilerine el koyarak alacağını tahsil etmesine Fransa Kralı şiddetle itiraz etmişti. Ancak Fransız kralının itirazı Padişah tarafından kabul görmedi. Hatta bu yüzden Fransa elçisinin Yasef Nasi'den intikam almak için kumpas kurduğu nakledilir. Fransa elçisinin tezgahı ile Yasef Nasi, yine bir Yahudi olan hekim David tarafından düzmece belgelerle Osmanlıya ihanet etmekle suçlanmış ancak Padişah Nasi'ye kurulan komploya inanmamıştır.⁹

7 Bkz. BOA, Mühime Defteri 7, sıra 978, sayfa 2710.

8 Bkz. BOA, Mühime Defteri 30, sıra 736, sayfa 318; BOA, Mühime Defteri 42, sıra 441, sayfa 135.

9 Abraham Galanté, Don Joseph Nasi, Duc de Naxos, Constantinople 1913, 16-17.

Yasef Nasi'nin tarihsel açıdan önemini arttıran olaylardan birisi de onun Avrupa ülkelerinde zulüm altında yaşayan Yahudilere bir yurt bulmak için Tiberya'da bir Yahudi yerleşim projesine sahip olmasıdır. Yahudi kaynaklarında geçen rivayetlere göre Yasef Nasi, Kanuni Sultan Süleyman'dan Avrupa'da zor durumda olan Yahudileri yerleştirmek üzere Tiberya'nın imarı için izin almış ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Hatta Tiberya'yı imar etmek için haham Yasef ben Ardu adında bir hahamı görevlendirmiştir. Elinde Padişahın fermıyla Şam kadısına giden hahama Tiberya'yı imar etmek için işçiler verilmiştir. Ancak bölgede yaşayan bir yaşlı şeyh "eski bir kitapta okuduğuma göre Tiberya denilen şehir imar edildiğinde dinimiz yok olacak; biz de günahkâr olarak mahvolacağız" diyerek karşı çıkmıştır. İmar projesini engellemeye çalıştığı için Şam kadısı onu ve bu işe karşı çıkanları cezalandırmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Tiberya'nın imarı 1565'te tamamlanmıştır.¹⁰

Tiberya'nın imarından sonra sıra buraya Yahudileri getirmeye gelmiştir. Bunu özendirmek ve gelenlere iş imkanı hazırlamak üzere Yasef Nasi, orada dokuma yapılması için yün ve ipek getirtmiştir. Yahudi yazarların rivayetlerine göre bu teşebbüs Yahudiler arasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Babil sürgünü sonrası Yahudilere Filistin'e dönmelerine izin veren Pers Kralı'na benzetilmiş, Kanuni'nin de Yahudilere Filistin'e dönme izni verdiği düşünülmüştür.

Yahudi yazarlar tarafından büyük bir olay olarak sunulan Tiberya projesiyle ilgili Osmanlı kaynaklarında henüz bilgi bulunamamıştır. Ayrıca eğer böyle bir olay yaşandıysa ve boyutları da bu kadar geniş ise Yahudiler böyle tarihi bir fırsatı neden değerlendirmemiştir? Tiberya'ya çok yakın olan Safed'de o dönemde hatırı sayılır bir Yahudi cemaati olmasına hatta Safed'in Kabbalist çalışmalar konusunda önemli bir merkez olmasına rağmen Avrupa'da horlanan Yahudiler neden bu çağrıya kulak vermemişlerdir? Bu sorular Yahudi yazarlar tarafından da sorulmaktadır. Cevapları da farklı olmaktadır. Kimileri o dönem Yahudilerinin böyle bir fikre ruhen hazır olmadıklarından, kimileri o dönem Yahudilerinin Kabbalist düşünceler yüzünden ilahi bir şekilde tapınağın yeniden yapılmasını beklediklerinden dolayı Nasi'nin teşebbüsünün

¹⁰ Bkz. Jacop Reznik, *Le Duc Joseph de Naxos*, Paris 1936, 131-132; Alice Fernand, *Gracia Mendesia-Nasi*, Baskı yeri yok, 1929, 50-51.

gerçekleştirilemediği kanaatini izhar etmektedirler. Kimileri de bu teşebbüsün tamamlanmamasının nedeninin; Yasef Nasi'nin İstanbul'daki düşmanlarının, yerli Arapların ve Hıristiyanların yaptığı engellemeler olduğunu ileri sürmektedirler.

Yasef Nasi'nin Osmanlı sarayındaki etkisine örnek olarak sunulan olaylardan birisi de onun Kıbrıs'ın fethi kararının alınmasındaki katkısıdır. Bazı Batılı ve Yahudi kaynaklarda; Yasef Nasi'nin Kütahya'da daha şehzadeliği döneminde Selim'i şaraba alıştırdığı anlatılmaktadır. Onlara göre Yasef Nasi en güzel Kıbrıs şaraplarından getirerek II. Selim'e sürekli Kıbrıs'ı fethetmesini telkin etmiş ve onu Kıbrıs'ı fethetmeye ikna etmiştir. Hatta bir sarhoşluk anında II. Selim, Kıbrıs'ı fethederek Nasi'ye vereceği sözü vermiştir. Bu söze istinaden Yasef Nasi'nin de evine; üzerinde "Kıbrıs Kralı Yasef Nasi" yazan bir levha astırdığı rivayetleri yer almaktadır.

Kıbrıs'ın fetih kararının alınması ve fethin gerçekleşmesi her aşamasında Osmanlı Devletini anlama açısından üzerinde durulması gereken bir durumdur. Kıbrıs'ın fethi hem uzun sürmüş hem kanlı olmuş hem de fethi gerçekleştirmede çok zorlanılmıştır. Bu yüzden fetih kararının veya zamanlamasının yerinde olup olmadığı çok tartışılmıştır. Biz burada konunun detayına girmeyeceğiz. Olayın Kıbrıs şaraplarıyla alakasının olmadığını ortaya koyacağız ve Yahudi yazarların böyle önemli bir olayda bile akıl almaz rivayetleri tarihi bir gerçeklikmiş gibi anlatmalarının garipliğini göstereceğiz.

Kıbrıs'ın fethinde Nasi'nin etkisinden söz eden yazarlardan Nicolay, Yasef Nasi'nin Venedik'e düşmanlık beslediğini ve intikam alabilmek için Venedik'e ait olan Kıbrıs'ı almaya Padişahı teşvik ettiğini belirtmektedir. Venedik donanmasının yandığı, bu yüzden de Kıbrıs'ı fethetmenin tam zamanı olduğu yönündeki telkinlerinin kararın alınmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır.¹¹ Lamartin, Venedik donanmasının Yasef Nasi tarafından satın alınan adamları tarafından yakıldığını iddia ederken¹² Danişmend o dönemde çok kuvvetli olan Türk Casusluk teşkilatı tarafından olayın gerçekleştirildiğini yazmaktadır.¹³ Donanma yakma olayını kim gerçekleştirirse gerçekleştiresin sonuçta bu olayın

11 Nicolas de Nicolay, *Histoire General des Turcs*, Paris 1962, I/685.

12 Lamartin, *Histoire de la Turquie*, Paris 1854, V/36.

13 İ. Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, II/393.

Kıbrıs'ın fethini savunanların elini güçlendirdiği kesindir. Ancak Kıbrıs'ın fethine karşı olanlar oranın fethedilemeyeceğini savunuyorlardı. O dönemde Venedik'e savaş açmanın stratejik açıdan doğru olmadığı düşüncesinde idiler.

Kıbrıs'ın fethini savunanların başında Kaptan Piyale Paşa, Lala Mustafa Paşa ve Şeyhülİslâm Ebussud Efendi bulunuyordu. Onların hepsinin kendine göre bir an önce Kıbrıs'ın fethine başlanmasının gerekçeleri vardı. Yasef Nasi de Kıbrıs'ın alınmasını istiyordu. Onun da kendine göre gerekçeleri olması gayet doğaldır. Aslında Osmanlı Devletinin Kıbrıs'ı fethetmek istemesinin çok sayıda nedeni sayılabilir. Ancak burada söz konusu olan fetih kararı değil zamanlaması idi.

Kıbrıs'ın fethine karşı olanların başında da Sokullu Mehmet Paşa geliyordu. Sokullu, barış antlaşması bulunan bir devlet olan Venedik ile ilişkilerin bozulması halinde o dönemde İspanya'da zor durumda bulunan Müslümanlara yardım göndermenin zorlaştıracağını ileri sürüyordu. Ayrıca o Kıbrıs'ı fethetmenin Avrupalı devletlerin Osmanlı Devletine karşı birleşmeleri sonucunu doğurabileceği endişesini taşıyordu. Sonuçta Ebussud Efendi fetva verdi ve Kıbrıs'ın fethine girişildi.

Kıbrıs'ın fethi konusunda devletin zirvesinde görüş ayrılığı olduğu kesindir. Fetih taraftarı olanlar da son derece önemli mevkilerde olan kimselerdir. Yasef Nasi'nin de aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Kendi pozisyonuna karşı bir etkisinin olabileceği de ihtimal dahilindedir. Nitekim Uzunçarşılı da bu yöndeki rivayetlerden etkilenmiş ve konu ile ilgili görüşlerin hepsini çağrıştıracak bir cümle ile kararı şöyle dile getirmiştir: "Sokullu Mehmet Paşa'nın hilafına olarak Sokullu'ya aleyhtar olan Lala Mustafa Paşa ve Yasef Nasi'nin teşviki ile ve Müftü Ebussud Efendi'nin fetvası üzerine şarabı ile ünlü Kıbrıs'ın fethine karar verilmiştir."¹⁴

Kıbrıs adası fethedilmesine rağmen Kıbrıs ile ilgili Yasef Nasi lehine hiçbir teşebbüs olmamıştır. Dolayısıyla Kıbrıs'ın fethi kararında Yasef Nasi'nin etkisinden ancak sınırlı olarak bahsedilebilir. O da bilgi alma düzeyinde olabilir. Dönemin süper devleti olan Osmanlı Devletinde birinin hatırı, kaprisi için böyle hayati bir konuda karar alınamayacağı gibi bir padişahın şarabı sevdiği

¹⁴ Uzunçarşılı, II/11.

için çok bedelli bir fetih işine girişmesini düşünmek de mümkün değildir. Ayrıca bir yerin şarabını elde etmek için orayı fethetmeye gerek olmadığını da herkes idrak edebilir.

Yasef Nasi ile ilgili tartışma konusu olan meselelerden birisi de onun ölümünden sonra servetine el konulup konulmadığıdır. Yahudi tarihçiler, Avram Galanti de dahil Yasef Nasi ölünce onun servetine Devlet tarafından el konulduğu yazılmaktadır. Ancak Osmanlı Arşivinde bu iddiaları doğrudan çürüten belgeler bulunmaktadır. Örneğin; 42 Numaralı Mühimme Defterinde Sakız ve Nakşe cizyeleri iltizamında iken ölen Yahudi Yasef'in vekili Françesko'nun iki senelik cizyeleri toplamış iken Yasef'in zevcesi talep edince vermediği, zimmetinde olan meblağın tahsili için Cezayir Beylerbeyisine, sakız ve Nakşe kadılarına hüküm yollandığı belirtilmektedir.¹⁵ Başka bir belgede; ölen Yasef'in vekili olup zimmetinde iki senelik cizye tahsilatından borcu kalan Françesko'nun İstanbul'a ihzarına dair Nakşe kadısına hüküm gönderildiğinden¹⁶ bahsedilmektedir.

Bu belgeler devletin en üst makamı olan Divan-ı Humayun'da alınan kararların belgesidir. Bunların münderacatından Yasef Nasi'nin servetine el koymak gibi bir düşüncenin bulunmadığı aksine Devletin alacağını tahsil etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Diğer belgede ise Yasef Nasi adına iltizamı işleten Françesko'nun topladığı cizyeyi Yasef'in karısına vermediği ve bu meblağın tahsili istenmektedir.¹⁷

Bu belgelerden anlaşıldığına göre ölen Nasi'nin devlete olan borçları onun varisinden tahsil edilmek istenmektedir. Ancak Nasi'nin ticari vekilinin onun adına topladığı vergileri karısına vermediği görülmektedir. Nasi'nin ölümüyle onun servetine el konulduğu iddiası bizzat bu belgelerce çürütülmektedir.

Sonuç olarak Yasef Nasi'nin etkisiyle ilgili şunları söyleyebiliriz. Yasef Nasi, Halası ve kayınvalidesi olan Dona Grasia Nasi'den sonra Osmanlı Devletine sığınmıştır. Yasef Nasi'nin ve o dönemde Avrupa'dan baskular neticesinde kaçmış olan Avrupa devletlerine kin duyan ve bu ülkeleri iyi tanıyan insanla-

15 BAO, Mühime Defteri, Nu 42, sıra 441, sayfa 135.

16 BAO, Mühime Defteri, Nu 42, sıra 682, sayfa 219.

17 BAO, Mühime Defteri, Nu 42, sıra 451, sayfa 135.

rın padişahlar veya üst düzey idareciler için önemli bir bilgi kaynağı olduğu kuşkusuzdur. Yasef Nasi de Avrupa'da uzun yıllar ticaret yapmış, devlet adamlarıyla irtibatları olan, Avrupa devletleri arasındaki dengelere vukufiyete sahip birisidir. Bu özellikleri ona, Osmanlı Devletine göçünün hemen akabinde Kanuni Sultan Süleyman ile tanışma fırsatı vermiştir.

Nasi'nin Venedik ile ilişkileri, Fransız gemilerine el koymak istemesi, Avrupa'da Hıristiyanlık kisvesiyle yaşarken deşifre olan ve zor durumda kalan Yahudilere yardım etmek istemesi devletlerarası ilişkileri ilgilendiren bir durumdur. Nasi'nin bu işlere karışmış olması, Osmanlı Devletinin de başka devletlerin işlerine karışması için bir vesile teşkil ediyordu. Padişahların bundan yararlanmak istemesi gayet doğaldır.

Ekonomisi daha çok toprak düzeni ve askerliğe dayalı olan Osmanlı Devletinde ticari açıdan deneyimli olan birinin tecrübelerinden yararlanmak önemlidir. Nasi bu açıdan da Padişaha yakın olabilme imkânına kavuşmuştur. Ayrıca sadece Osmanlı ölçeğinde ticaret yapmayan Avrupa ticaretini de bilen birisinin Osmanlı Devletinde yukarıda bahsedildiği gibi ticari açıdan imtiyazlara sahip olması da son derece doğal karşılanması gereken bir durumdur.

Yasef Nasi'nin sarayda nüfuz sahibi olması, onun Yahudi olmasından veya Yahudileri düşünüyor olmasından kaynaklanmıyordu. O saraydaki nüfuzunu bilgisi, birikimi ve yetenekleri sayesinde elde etmişti. Nitekim aynı durumda olan Yahudi hekimlerden de söz edilebilir. Hatta bazı padişahların Yahudi hekimleri vasıtasıyla zehirlendiği/zehirlenme teşebbüslerinin olduğu yaygın kanaat olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak döneminin en büyük devletinin padişahını zehirlenmenin zor neredeyse imkânsız olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü padişahın bir hekimi yoktu. Birçok hekim birlikte karar alıp padişaha verilecek ilacı öyle tespit ediyorlardı. Burada önemli olan husus devletin hangi dine mensup olmasına bakmaksızın başka dinden olan insanlara da fırsat tanınmasıdır. Farklılığı tehdit algılamamasıdır.

Sonuç olarak Yasef Nasi'nin Osmanlı Devletinde göreceli bir nüfuza sahip olduğu kabul edilebilir. Ancak onun nüfuzunu da abartmamak gerekir. Kıbrıs'ın fethi kararının alınması konusunda padişaha telkini olsa da orayı Yahudi devleti kurmak için Padişahın Nasi'ye vermeye niyetli olduğuna inanmak

zordur. Bununla beraber Avrupada zulüm gören Yahudilerin Kıbrıs'a yerleşmek istemelerine II. Selim'in sıcak bakması mümkündür. Bu hem zor durumda olan kimselere yardım etmek hem de devletin gelirlerinin artması anlamına gelir ki bu tutum, Osmanlı padişahlarının her zaman takındıkları tutumdur. Padişahlar, devlet hizmetinde veya başka konularda yararlı olacağını düşündükleri insanlara fırsat vermişlerdir. Onların inançlarını tehdit algılamamışlardır. Yasef Nasi de Avrupa'nın iç durumunu iyi bilen, devletlerarası ilişkilere vakıf, geniş ticari faaliyetleri olan birisidir. Onun diğer devletlerle ilgili alacak verecek ilişkilerinin bulunması, Avrupada yaşayan Yahudilerle ilgilenmesi de Osmanlı Devletinin Avrupa devletlerinin iç işlerine karışmasına fırsat vermiştir. Ayrıca Yasef Nasi'nin, Avrupa Devletleri tarafından zulme uğratılmış olması de onun Osmanlı Devletine bağlı olması için bir sebep olarak düşünülebilir. Bütün bunların yanında Osmanlı Devletinin Avrupa'nın her tarafında Yahudi düşmanlığı yaygın iken onlara mensubiyetlerinden dolayı düşmanlık beslememesi, farklı inanç ve kültürden olan insanlara da imkânlar sunması son derece önemli bir olaydır. Bu tutum karşısında saydığım diğer nedenlerin hepsi de tali nedenler olarak kalmaktadır.